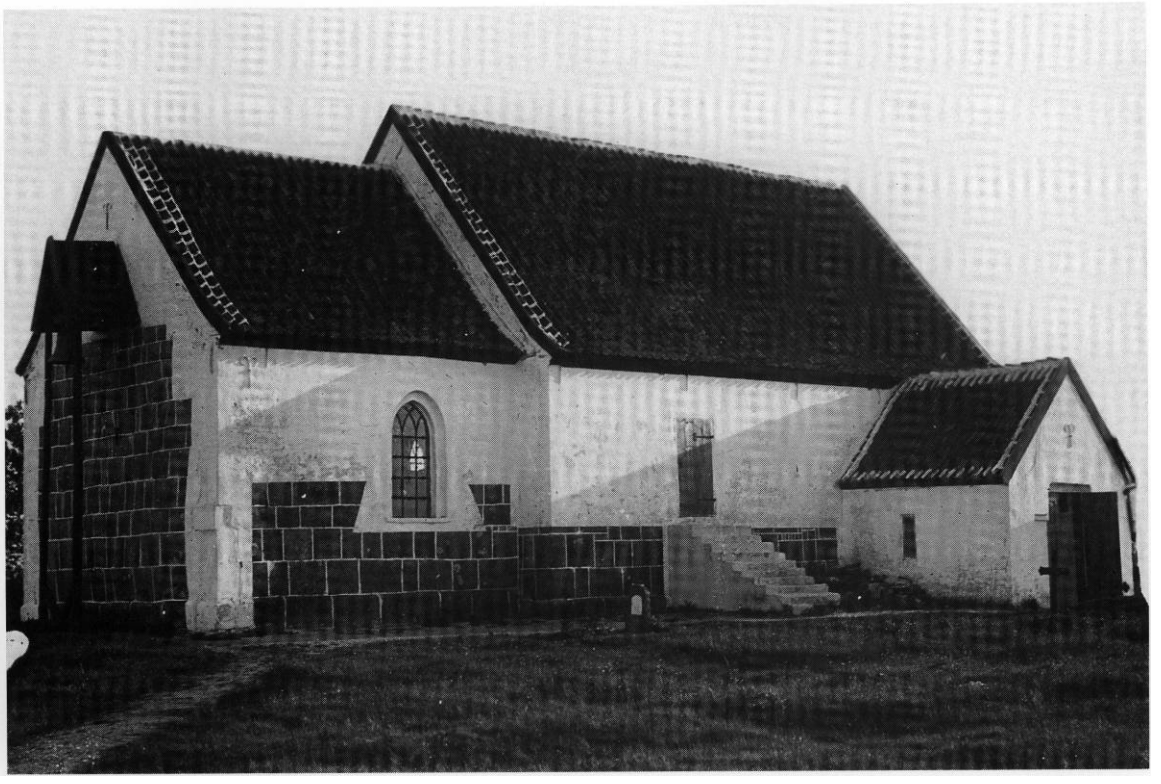

Fig. 1. Kirken set fra nordøst kort tid før nedrivningen. C. W. Jørgensen fot. 1887. - Die *Kirche von Nordosten kurz vor dem Abriss.*

HERNING †KIRKE

Kirken, hvis nedlagte kirkegård i dag findes ved Hedeagerkirken i byens nordvestre del, blev revet ned 1887 og en ny opført i Herning by 1889 (jfr. s. 431). Sognets navn optræder første gang 1320, da Niels Lille af Grene (Arnborg sogn) skænkede en gård i »Høryngby« til S.Jakobs kirke i Viborg.[1] I kirkelisten i Ribe Oldemoder (o. 1350) er kirken ansat til en afgift på 4 skilling sølv.[2]

Sognet, der ligger i Hammerum hrd., var fra gammel tid *anneks* til Rind, indtil det ved opførelsen af den nye kirke 1889 blev et selvstændigt pastorat.

Ejeren af Herningsholm, den østrigske friherre Siegfrid von Rindscheid (jfr. *altertavle), der fra 1593 var kirkeværge,[3] idømtes 1609 livsvarigt fængsel for bl.a. forstyrrelse af kirkefreden og hindring af afholdelse af gudstjeneste. Han havde hindret den lovligt kaldede Anders Madsen i at blive ordineret, hvorfor sognene i trekvart år var uden betjening og dét netop i pestens tid (1602), hvorved omkring 60 mennesker døde uden at kunne skrifte. Trods forbud fortsatte von Rindscheid sine chikaner og nægtede at udlevere kirkenøglen, så Anders Madsen gentagne gange måtte prædike og foretage dåb på kirkegården, i våbenhuset og i Herning by.[4]

Ved Kronens bortauktionering af kirker solgtes Herning kirke sammen med Rind og Bording 1710 med patronats- og kaldsret til kancelliassessor Peder Tøgersen Lassen (1731 adlet de Lasson) til Herningsholm og Rødslet (jfr. *altersølv og †jernbogstaver i skibets sydmur).[5] Kirken fulgte herefter Herningsholm (slægterne de Lasson, Høeg (von Hielmcrone), Rosencrone, Friedenreich og Sehested) indtil 1793, da Morten Westrup solgte den til gårdmand Christen Iversen i Nr. Fastrup (Gjellerup sogn).[6] Denne overdrog den 1799 til Poul Pedersen (Huus), boende i 'Herning Kirkehus'.[7] 1804 købtes den af gårdmand

Fig. 2. Matrikelkort 1:10.000, målt af Ramsing 1817. - *Katasterkarte 1:10.000.*

Jens Nielsen i Justenborg (Skanderup sogn, Skanderborg amt),[8] der 1807 solgte den til sognefoged Peder Møller i Herning Kirkegård.[9] Han afhændede ved offentlig auktion det følgende år størsteparten af tienden til sognemændene. Kaldsretten tilhørte 1809 kongen.[10]

Ifølge kirkeregnskaberne[3] blev der efter *pesten 1602* i de følgende fire år givet afslag i kirkens indtægter,[11] 'fordi sognet (var) meget øde'.[12] - Under Torstenssonfejden borttog fjenderne 1645 kalk, disk og messesærk. Efter svenskekrigene 1657-60 reparerede man kirkedøren, som 'de brandenburgere' havde brudt; messesærken var igen bortrøvet, og kirkegårdsdiget var 'mestendels udi denne krigstid nedfalden'.[3]

Det gamle kirkested med den bevarede kirkegård ligger i dag i byens nordvestre del, omgivet af moderne bebyggelse mod syd og øst. Nærmeste nabo er Hedeagerkirken, opført umiddelbart øst for kirkegården 1975 (jfr. s. 459). Arealet omkring kirkegården og den nye kirke ligger som et græsklædt område med fald mod nord ned mod H. P. Hansens vej.[13]

Kirkegården (jfr. fig. 3), der benyttedes til begravelser indtil kirkens nedrivning,[14] har bevaret sine gamle grænser. Den er nærmest rektangulær af form (jfr. matrikelkort 1817, fig. 2) og måler ca. 66x45 m. *Hegnet* består af stensatte jorddiger, som er stærkt fornyet mod øst. Hovedindgangen nær det nordøstre hjørne er en *køreport* (fig. 3) med ganglåge, vel fra 1800'erne, lukket af træfløje mellem tre murede og hvidtede piller, der afsluttes med aftrappede pyramider. En *fodgængerlåge* (fig. 6) i det sydøstre hjørne er udformet på samme måde.

†*Porte og låger.* Der var i ældre tid adgang gennem en (nordlig?) port, nævnt 1589, og to ganglåger ('stetter'), én i syd og én i øst. Disse bestod af *tømrede indgange,* hvis materialer fra tid til anden måtte fornyes, således 1591 og 1608, indtil de 1634 afløstes af *murede indgange,* tækket med træ. Porten, med en ganglåge, var udformet som en *portal* med buet åbning, lukket af to

fløje. I stetterne var der drejelige kors ('korstræer' eller 'svingler'), anbragt på en 'opstander'. Byggeregnskabet 1634 til de nye murede indgange opregner 5.170 mursten fra Vig tegllade (Herningsholm) og 33 tdr. kalk fra Daugbjerg samt tømmer og brædder til taget. 1665 blev der smedet 4 lange hængsler til portfløjene, som lukkedes med en 'jernskodde' (skyder) og blev forsynet med en lås.[3] 1700 var de to stetter og porten fremdeles 'opsat af mursten og lagt med fjæle'. Nordre indgang var ganske 'brøstfældig' og stod »paa raf« (hæld), og tagfjælene var rådne; den søndre manglede mursten og (tag)fjæle. Uden for den sidste stod en træstolpe med en drejelig 'kors-svingel'.[15] - Jern og tømmer til *triste* nævnes 1633 og 1645.[3]

Der ydedes i 15-1600'erne en fast årlig betaling for vedligeholdelse af stendiget. Dette blev 'oplagt af nyt' 1593 og igen 1608, hvorfor der betaltes betydelige beløb. 1632 oplagde en murer '132 alen dige' - et arbejde, der til andre tider blev udført af almindelige karle, en 'stenlægger' eller 'stenpikker'.[3]

Beplantning. Kirkegården, der ligger hen i græs med nogle få bevarede monumenter (jfr. s. 480), præges af enkelte større træer: navr, røn, eg og ask samt en pil og to store bøgetræer ved Vesterholms gravsted (jfr. s. 481). De gamle diger er smukt bevokset med græs og urter, mens der på det nye østdige er plantet cotoneaster. - 1862 hedder det udtrykkeligt, at kirkegården 'er uden plantning'.[16] Begravelserne hørte op i løbet af 1880'erne - netop som man andre steder var i færd med at udparcellere kirkegårdene i familiegravsteder. To fotografier (fig. 1 og 7) fra sommeren 1887 viser den åbne kirkegård med spredte gravtuer. En gang fører til kirken fra porten i nord, og i aftenlyset ser man i det halvhøje græs de bløde, højryggede tuer uden markering eller monumenter. Sådan må kirkegården også have taget sig ud i de foregående århundreder.[17]

†Bygninger ved kirkegården. Matrikelkortet 1817 (fig. 2) viser to huse med indhegnede kålhaver umiddelbart øst for kirkegården. Disse har udgjort gården Kirkegård, tidligere også kaldet Herning Kirkehus. På det geodætiske kort 1872 er bygningerne afsat sydøst for kirkegården ved den bevarede stette. Den firlængede, stråtækte gård med afvalmede tage blev erhvervet af kommunen 1963 og nedrevet det følgende år.

†Brønd. Der blev i forbindelse med reparationen af kirken 1636 (se ndf.) gravet en brønd.[3]

Fig. 3. Kirkegårdsporten set fra nord (s. 468) og bag denne den nedlagte kirkegård med kirketomten. NJP fot. 1999. - *Friedhofstor von Norden, dahinter der stillgelegte Friedhof mit dem Kirchengrund.*

BYGNING

Kirken, der blev brudt ned 1887, var en lille romansk kvaderstensbygning, bestående af kor og skib. Eneste tilbygning var et våbenhus ved skibets nordside, tilføjet i senmiddelalderen. Triumfmuren var fjernet 1593, og der var foretaget omfattende ommuringer af de øvre murpartier, senest vistnok i Peder Tøgersen Lassens tid som kirkeejer (1710-37). Klokken hang i et ophæng ved korgavlen.

Kirketomten giver sig i dag til kende midt på kirkegården som en svag forhøjning i terrænet. Murenes plads markeredes i begyndelsen af 1900'erne ved en buksbomhæk, fra 1942 ved en brolægning.[18] En mindesten nedlagt samme år på våbenhusets plads har indskriften »Her laa Herning kirke til 1888[!]«. Andre sten markerer inventarstykker: alter, døbefont og prædikestol. Murenes markering er muligvis bestemt af det underliggende fundament; murtykkelsen er varierende, og man bemærker en skævhed mellem kor og skib (se ndf.).

Kirken, der kendes fra arkitekt Wiinholts opmålinger 1885 (fig. 5a-h) og fra fotografier 1887 (fig. 1 og 7), var rejst af tildannede *granitkvadre* over en *sokkel* med skråkantled. Soklen under koret var et stykke højere end skibets sokkel, måske fordi koret var opført først. Opmålingerne viser yderligere, at korets flankemure var skæve i forhold til skibets.

Bygningen bar præg af betydelige ændringer: Triumfmuren var fjernet 1593, vestgavlen ommuret i tegl 1665 (se ndf.), og korets flankemure samt skibets nordmur ommuret og gjort tyndere end de oprindelige (0,7-0,8 m mod 1,1-1,3 m). Udvendig nåede kun korets østmur af kvadre helt til rejsehøjde, mens den øvre halvdel i de øvrige sider synes at have bestået dels af kløvede kampesten (således i skibets sydside), dels af teglsten. Ved nedbrydningen stod de sidstnævnte partier hvidtede og ligeså hjørnerne, mens kvaderstenspartierne var afrenset.

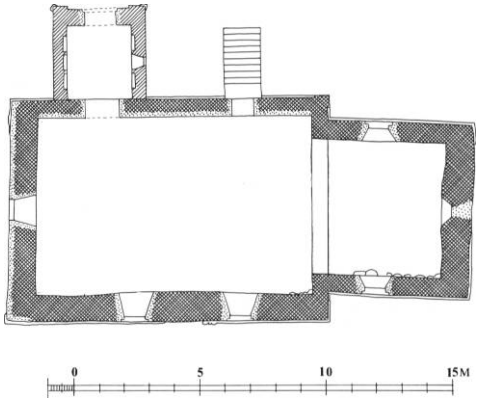

Fig. 4. Plan 1:300. Tegnet af MN 1999 på grundlag af Cl. Aug. Wiinholt 1885. - *Grundriss.*

Døre og vinduer. Kirken har på vanlig vis haft to døre vestligt i skibets langmure. Norddøren, der må være ændret samtidig med muren, fremstod ved kirkens nedbrydning som en retkantet, ligeløbet åbning, der forbandt våbenhus og skib; her var i nyere tid indsat dørfløje med fyldinger. Syddøren var udvendig tilmuret med kvadre, men gav sig til kende i soklen, hvor skåkantleddet manglede. Af de oprindelige, rundbuede og smigede vinduer, sporedes kun ét i korets østmur (bag alteret). På længdesnittet (fig. 5c) ses det som en indvendig niche.

I det *indre* åbnede koret sig i sin fulde bredde mod skibet efter nedtagningen af triumfmuren 1593. Rummet dækkedes af et fladt bjælkeloft, som lå i samme niveau i kor og skib. Brædderne hvilede på bjælkernes overside.

Eneste middelalderlige tilføjelse var *våbenhuset* ved skibets nordside, en lille, lav bygning, 1593 benævnt 'skrevset', 1617 'skriftehuset'.[3] De relativt tykke mure må i deres kerne have været af munkesten, uagtet at det 1862[16] sagdes, at huset var af 'almindelige mursten'. Nederst i vestsiden var indsat en række granitkvadre. Døren har efter egnens skik oprindelig siddet i et stort, rundbuet blændingsfelt (jfr. f.eks. Staby og Stadil). Rundbueblændingen var - sikkert i forbindelse med en ommuring af gavltrekanten - reduceret til et lavt, vandret afsluttet felt, der blev brudt af den udvidede, retkantede døråbning (fig. 5a). Eneste lyskilde var et lille vindue i østsiden, indvendig rundbuet og smiget. I væggene var der lavtsiddende, fladbuede sparenicher, tre i vest og to i øst, flankerende vinduet. Det lille rum havde tre fag bjælkeloft. Huset var ved nedbrydningen tækket med vingetegl og stod med mørktmalede vindskeder og sugfjæle. Oprindelig var det tækket med strå. 1597 og 1617

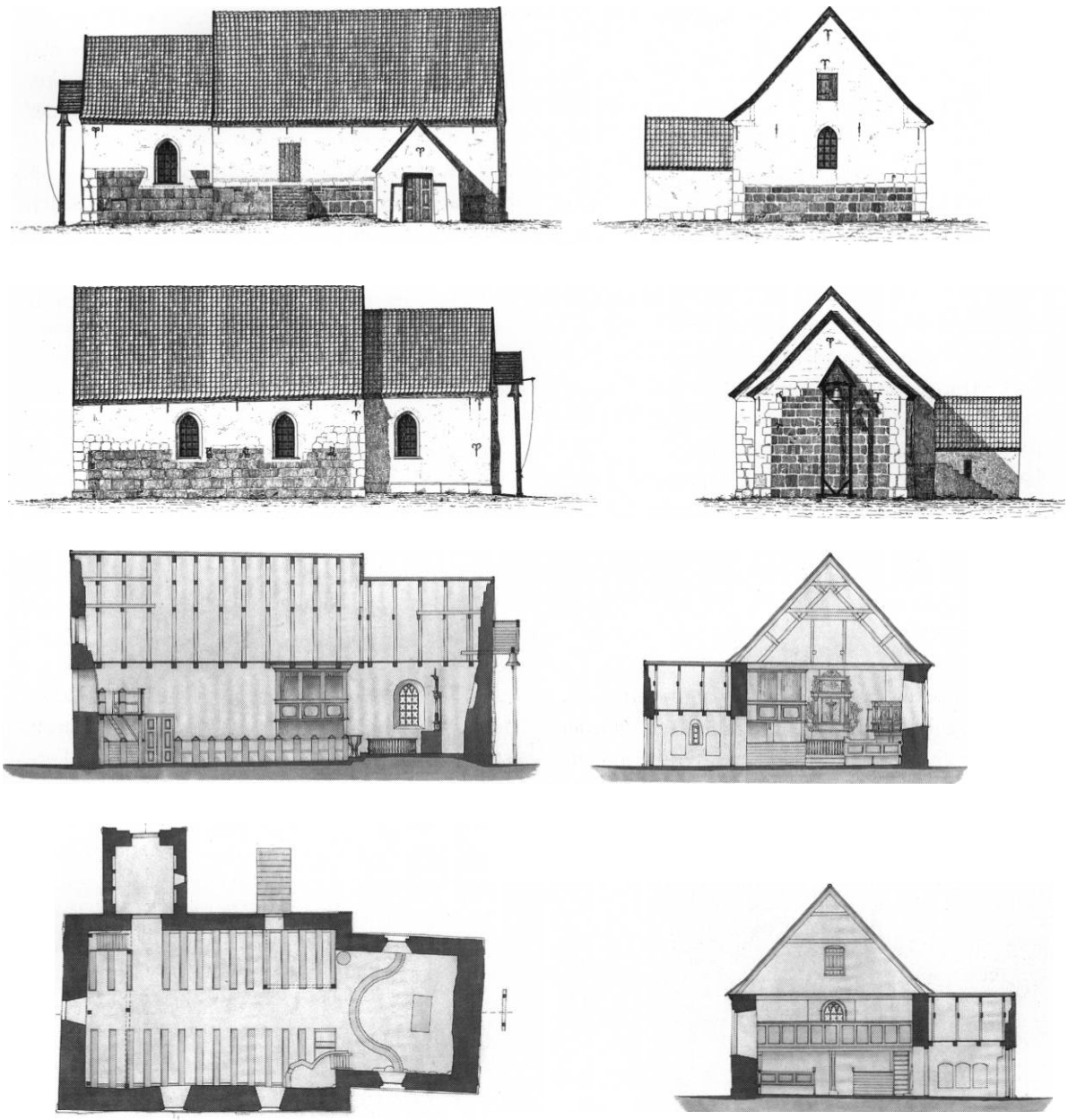

Fig. 5a-h. Opmåling af kirken ved Cl. Aug. Wiinholt 1885. 1:300. a. Opstalt af kirkens nordside. b. Opstalt af kirkens sydside. c. Længdesnit set mod nord. d. Grundplan. e. Opstalt af kirkens vestside. f. Opstalt af kirkens østside. g. Tværsnit set mod øst. h. Tværsnit mod vest. - *Abmessungen der Kirche 1885. a. Nordwand. b. Südwand. c. Längsschnitt gegen Norden. d. Grundriss. e. Westwand. f. Ostwand. g. Querschnitt gegen Osten. h. Querschnitt gegen West en.*

blev det nytækket, og 1636 afløstes stråtækningen af tagsten, hentet fra Herningsholm. Ved en reparation 1665 indkøbtes tagsten i Ringkøbing.[3] Murede †*bænke* langs begge vægge var 1700 helt ødelagte, og nye burde opmures.[15]

Den betydeligste *ændring* af kirken *var fjernelsen af triumfmuren 1593,* hvorved kor og skib blev forbundet med hinanden i fuld bredde. Arbejdet foretoges i forbindelse med en større renovering af inventaret, efter at Siegfrid von

Rindscheid var tiltrådt som kirkeværge. Fire murere betaltes for at nedtage den gamle »Brixdør«[19] (korbue), og der indkøbtes tømmer til en ny gavltrekant af bindingsværk mellem 'kirken' (skibet) og 'sangerset' (koret); gavltrekanten hvilede på en bjælke over 'briksdøren' (her at forstå som den nye, brede koråbning).[20] 1660 huggede en tømrer små 'træløsholter' til 'skilleværket mellem den høje kirke og lavkirken';[3] ifølge kirkesynet 1700 var der da muret imellem otte 'opstandere' mellem kor og skib.[15] Væggen bestod ved nedbrydningen af seks stolper, som var fastgjort vinkelret i henholdsvis korets vestre spærfag og skibets østre.

Vedligeholdelse. Murenes øvre partier og vestgavlen blev i løbet af 1600'erne ommuret i tegl, og regnskaberne gør i detaljer rede for dette og andre vedligeholdelsesarbejder.[21] 1636 omsatte en murermester fra Stubbergård (Sevel sogn) kvadrene i skibets sydside og reparerede korets østgavl. Hertil medgik der 80 tdr. kalk fra Daugbjerg, 1.800 mursten fra Vig Teglgård (Herningsholm) og 32 læs sand fra Gødstrup Sø. 1649 indlagde tømmermand Christen Christensen, Albæk (Snejbjerg sogn) og murermester Hans Jensen, Gjellerup, to bjælker over skibets vestende og fornyede fem spær, før blytækker Enevold Poulsen kunne tage fat. 1665 blev den nedfaldne vestgavl genopmuret af murermester Anders Olufsen fra Herning by, hvortil der medgik ikke mindre end 9.400 sten og 66 tdr. kalk. Kirkesynet oplyser 1700, at 'muren over kampestenene op til taget' i syd- og vestsiden 'for nogle år siden af mursten (var) opmuret', og disse partier behøvede nu igen en ny reparation. Samme syn beskriver, hvorledes de 'hugne kampesten' i skibets sydside, mellem vestre hjørne og det vestre vindue, var skredet så langt ud, at det regnede ned på dem, og hvidtekalken var vasket af.[15]

Fig. 6. Fodgængerlåge i kirkegårdens sydøstre hjørne, en såkaldt 'stette' (s. 468). NJP fot. 1999. - *Fußgängerpforte in der südöstlichen Ecke des Friedhofs.*

Kirkeejeren Peder Tøgersen Lassen foretog - muligvis 1717 - større murreparationer, mindet med tre ankerforskud med *jernbogstaver og -tal* (fig. 5b og 9) i skibets sydside. De kombinerede bogstaver og tal skal formodentlig læses »PLI«, »AL7« og »17« (eller PL, AL, 1717), hentydende til P(eder) L(assen) og hustru A(nne) L(assen) 1717.

Kirken havde ved nedbrydningen fem *vinduer* med spidsbuede støbejernsrammer,[16] der o. 1870 havde afløst mindre, retkantede rammer af træ. 1700 var der seks vinduer, tre i nordre og tre i søndre langside. De manglede alle en del ruder, mens ruderne i et vindue i vestgavlen var 'rent borte og udblæst'.[15] I forbindelse med opsætningen af en herskabsstol (s. 479), vel i Peder Tøgersen Lassens tid som kirkeejer, tilmuredes vinduerne i skibets nordside, hvor der til gengæld indsattes en dør over en muret trappe, hvorved herskabet fik egen indgang.

Tagbeklædningen bestod indtil 1700'erne af bly, der, efterhånden som det blev slidt, måtte smeltes om og suppleres med nyt. Regnskaberne omtaler flere anonyme blytækkere, som blev hentet og bragt i vogne på kirkens bekostning. 1596 fragtedes en blymester frem og tilbage til Aulum kirke, og 1623 bragtes én til Kolding. Nogle synes at have været faste håndværkere, der blev tilkaldt med års mellemrum. Således arbejdede blytækker Enevold Poulsen 'af Ribe' 1645-60 fire gange i Herning. 1665 var han afløst af Laurids Jensen i Holstebro. 1641 indkøbtes nyt bly i Viborg, 1652 i Ringkøbing.[3] Endnu

Fig. 7. Kirken og den græsklædte kirkegård med gravtuer (s. 469). C. W. Jørgensen fot. 1887. - *Die Kirche und der grasbewachsene Friedhof mit Grabhügelchen.*

ved synet 1700[15] var tagene (bortset fra våbenhusets) overalt afbly, men inden 1803 var kirken hængt med tegl.[18] Blyets udskiftning til fordel for tagsten og en opskalkning af tagfladerne er muligvis foretaget i forbindelse med Peder Tøgersen Lassens istandsættelsesarbejder.

Rødkalkning. Kirkens teglmurede facader, våbenhus (og vestgavl?) stod i 1600'erne rødkalkede. Hertil købtes 1652 og 1664 såkaldt 'brunrødt'.[3]

Aflåsning. Kirkeværgens chikanerier over for præsten i 1600'ernes første årti (jfr. historisk indledning) viser, at den egentlige aflåsning af kirken da foregik mellem skib og våbenhus, hvortil der åbenbart var adgang uden nøgle. Som nævnt ovenfor blev kirkegårdsporten 1665 til gengæld forsynet med lås.

Kirken var i 1880'erne (fig. 1) hvidtet ude og inde, bortset fra kvaderstenspartierne, som var afrenset for kalk. De svagt opskalkede tage med bejdsede vindskeder og sugfjæl var hængt med vingetegl. Rygningen og partierne over gavlene var 'skelnet' på oversiden og fugerne hvidtet. Lofterne var malede, og i gulvet lå mursten.

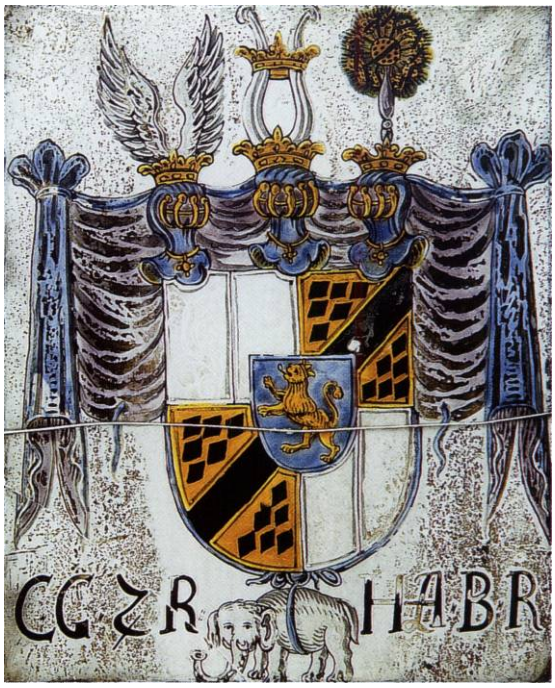

Fig. 8. *Glasmaleri, o. 1650, våben og initialer for Christian Rantzau til Breitenburg, ejer af Herningsholm; elefanten forneden henviser til erhvervelsen af Elefantordenen 1648 (s. 475). Nu i Herning Museum. HW fot. 1999. - **Glasmalerei, um 1650, Wappen und Initialen des Christian Rantzau zu Breitenburg, Besitzer von Herningsholm; der Elefant unten verweist auf die Verleihung des Elefantenordens 1648.*

Kirken nåede hverken at få orgel eller kakkelovn.

Kirkens *nedbrydning og flytning* til den voksende Herning by 1887 var forberedt flere år forinden, idet man allerede 1872 havde taget en assistenskirkegård, nu Vestre kirkegård (s. 483), i brug nær byen. Dette skete med henvisning til, at den gamle kirkegård både var for lille og led af vand. Kordegnen i Holstebro, L. Ch. Th. Frølund, der 1874 skrev sognets historie, fandt kirkebygningen 'for lille og dårlig' og ønskede, at den måtte blive afløst af 'en tidssvarende på et bedre beliggende sted'.[22] Efterhånden som befolkningstallet øgedes, modnedes tanken om at flytte kirken, og fra sommeren 1883 blev der givet dispensation med hensyn til kirkens vedligeholdelse, da det var under forhandling at nedbryde den og opføre en ny i Herning by. Kirken synedes sidste gang 3. juni 1887, og forretningen sluttedes med det gode ønske, at »som Herrens Naade har hvilet over dette gamle Guds Hus, saaledes hvile den over det ny, som skal træde i dets Sted«.[16] Arbejdet på nedrivningen blev i september samme år bortliciteret sammen med opførelsen af en ny kirke. Sidste gudstjeneste (med konfirmation) holdtes søndag 2. okt. 1887, hvorefter nedbrydningen begyndte straks efter.[18] Ved synet i sommeren 1888 var kirken nedrevet, og pladsen, hvor den havde stået, 'smukt jævnet'. Indtil indvielsen af den nye kirke 1889 holdtes der gudstjeneste i missionshuset Bethania.[16]

Klokkestabler. Klokken hang ved nedtagningen 1887 i et lille, tømret ophæng ved korgavlen (fig. 1 og 5), støttet af to stolper og dækket med et lille sadeltag af træ.

Indretningen ved korgavlen rækker i det mindste tilbage til 1700'erne, men regnskaberne synes at godtgøre, at klokken (i perioder) også har været ophængt i en fritstående stabel på kirkegården, omtalt som 'klokkehuset', i ældre tid også betegnet som »klunset« (1590 og 1636). 1631 indkøbtes tre store 'egetræer' i Them Skov (Skanderborg amt) og 'savdeller' i Struer til at tække med. Dette ophæng har formodentlig været opstillet ved kirken, for 1636 blev gavlen, 'som klokken hang udi' repareret. Samme år opsattes et nyt (fritstående?) klokkehus, denne gang af fire lange egebjælker, som blev hentet i Velling Skov (Velling sogn) sammen med savskårne 'stribånd' fra Varde. Tømmeret, som var tjenligt 'af det gamle kluns', blev brugt 'i det nye klokkehus'. 1655 omtales klokken som hængende 'i klokkehuset på kirkegården'. Hertil indkøbtes 1675 fire egebjælker, hver 12 alen

Fig. 9. Jernbogstaver og årstal i skibets sydside for kirkeejeren Peder (Tøgersen) Lassen og hustru Anne Lassen, 1717(?) (s. 472). Opmåling 1876 i NM. - *Eisenbuchstaben und Jahreszahlen in der Siidseite des Schiffs fiir Kirchenbesitzer Peder (Tøgersen) Lassen und Gattin Anne Lassen, 1717(?).*

Fig. 10. Indre set mod øst. C. W. Jørgensen fot. 1887. - *Kircheninneres gegen Osten 1887.*

lang, vel de fire stolper.[3] - Stabelen var ifølge synet 1706 'ganske ringe og skrøbelig'; taget var blæst af, og der var fare for den, som ringede.[18] Inden 1765 var den nedrevet og klokken ophængt ved korgavlen.[23]

GLASMALERI

Et **glasmaleri* (fig. 8) fra o. 1650 viser våben og initialer for Christian Rantzau (†1663), ejer af Herningsholm. Maleriet, 29,5x25,5 cm, fremstiller våbenet på hvid bund, forneden afsluttet med en fasthæftet elefant, der hentyder til Christian Rantzaus erhvervelse af Elefantordenen 1648. Elefanten flankeres af versalerne »CGZR« og »HABR« for »Christian Graf zu Rantzau Herr auf Breitenburg, Ritter«. Maleriet omtales 1862 som en smukt malet rude forestillende et adelsvåben.[24] Det sad da i skibets østre sydvindue 'ved prædikestolen'.[16] Efter 1889 er maleriet kommet til Herning Museum, hvor det er indsat i en mørknet fyrretræsramme (inv.nr. 2327x1).

INVENTAR

Oversigt. Adskillige inventarstykker er i behold fra kirken, ældst en *klokke fra 1450-1500, der nu er i kapellet på Vestre kirkegård. *Altertavlen fra 1610 er et interessant vestjysk snedkerarbejde, nu i Kølkær kirke (Hammerum hrd.). En sjælden *døbefont af træ fra samme år er i Herning Museum, mens *alterstagerne fra 1589 nu tjener i Herning kirke. Endelig bruges kirkens *altersølv, der var skænket 1711 af Herningsholms ejere Peder Tøgersen Lassen og hans hustru Anne, siden 1975 i Hedeagerkirken.

Udviklingen af kirkens *indretning,* som den kendes før nedrivningen (fig. 5), kan nøje følges i 15-1600'ernes regnskaber. I forbindelse med triumfvæggens fjernelse 1593 (jfr. s. 471) anskaffede man †prædikestol, †pulpitur i vest samt til koret en †præste- og skriftestol samt en †degnestol, der efter sædvane har flankeret alteret (begge fjernet 1863). 1595 indsattes nye †stolestader, og 1610 udførtes den nævnte *altertavle og *træfont.

I 1700'ernes første del fik kirken en †pulpiturstol for ejerne af Herningsholm, hvorefter præsten Vitus Bering i sin indberetning 1765 kunne opregne kirkens 'ornamenter' med følgende nøgterne bemærkning: 'Ved alt dette erindres intet mærkværdigt'. Ligeledes noterede han udtrykkeligt, at der ingen inskriptioner fandtes.[23] En større indvendig istandsættelse fandt sted midt i 1800'erne, hovedsagelig 1846, da distriktslæge Andreas Vilhelm Pedersen og hustru skænkede det endnu eksisterende *altermaleri. Samme år var kirken blevet malet, prædikestol og alter prydet, hvorefter kirkesynet kunne notere: »Ved frivillige Gaver i forbindelse med Kirkeejernes Bidrag er Kirken nu saaledes sat i en meget smuk Stand og alle forhen udsatte Mangler afhjulpne«.[18]

†Alterbordet var 1700 af 'mursten opmuret og med panel omklædt'.[15] 1862 var det af træ, et panelværk, der 1863 rykkedes 7/4 alen frem af hensyn til præstens stol (†nr. 2),[16] og som 1885 målte ca. 150x90 cm og var ca. 1 m højt (jfr. fig. 5).

†Alterklæder. 1700 var alteret behængt med 'et gammelt rødt tobis alterlæde'.[13] 1843 påtalte kirkesynet, at et nyt alterklæde ikke som foreskrevet var rødt, men derimod hvidt; et nyt skænkedes 1847 af 'kammerjunkerinde Toksværd'.[18] 1862 var alterklædet af rødt fløjl med kors af guldtresser fortil. 1881 anskaffedes et nyt af silkefløjl med guldgaloner.[16]

**Altertavle* (fig. 11), 1610, oprindelig med våben for Herningsholms ejer, Siegfrid v. Rindscheid, friherre af Freiberg, siden 1889 i Kølkær kirke (Hammerum hrd.) og nærmere beskrevet derunder. Tavlen er arkitektonisk opbygget, stor- og topstykke har flankerende frisøjler, og alt kantes af vinger, der som topgavlen udgøres af rulleværk med udskårne motiver. Storsøjlerne, som har enkle bladkapitæler, er forsynet med prydbælter med relieffer af Markus (i nord) og Lukas (fig. 12), der sidder skrivende under arkader. På storvingerne ses 'månemanden' som et skægget profilhoved og midti et gennembrudt arkadefelt med særegne englevæsner. I nord spiller englen på et lille håndorgel (portativ), mens en gambe står ved fødderne. I syd peger et mindre tækkeligt englevæsen mod en tavle eller bogpose samt en stiliseret bygning ved fødderne. Topvingerne og gavlen prydes af englehoveder, der på gavlen flankerer et kors.

Fig. 11. *Altertavle, 1610, med maleri, Jesus på korset, udført 1846 af Andreas From Jæger, Viborg (s. 476). Nu i Kølkær kirke. HW fot. 1999. - **Altar, 1610, mit Gemälde, Jesus am Kreuz, ausgeführt 1846 von Andreas From Jæger, Viborg. Heute in der Kirche von Kølkær.*

Tavlen har en staffering fra 1846 i gråtoner, egetræsfarve og lidt forgyldning, der bl.a. omfatter indskrifterne, som står på sort bund. *Ma-*

lerierne (olie på lærred), ligeledes fra 1846, er udført af Andreas From Jæger, Viborg, og skyldes en gave fra distriktslæge Andreas Vilhelm Pedersen og hustru.[18] I storfeltet ses Jesus på Korset svarende til altermalerierne i Tjørring (s. 497) og Rind kirker, i topfeltet en svævende Helligåndsdue i stråleglans. I storfrisen læses versalindskriften: »Der kommer ingen til Faderen uden ved mig«, i postamentet læses med frakturskrift: »Ære være Gud i det høieste, og paa Jorden Fred i Mennesker, der har Guds Velbehag. Luc: 2-14«.

Af kirkens regnskab 1610 fremgår, at en snedker da arbejdede selvanden i 19 uger 'for tavlen at gøre på alteret'. Til arbejdslønnen kom kost for de 19 uger, betaling for 'fjæl og tømmer' samt for vognleje. Ligeledes fik en maler afregning for 17 ugers arbejde til dækning af 'løn, guld, sølv og al anden omkostning'.[3] Den nævnte snedker, hvis navn desværre ikke er oplyst i regnskabet, har været flittig og skattet ved kirkerne i store dele af Vestjylland og benævnes Dejbjerg-mesteren. Hans virkeområde lå navnlig mellem Varde og Ringkøbing, og som hans hovedværker må anses det rige inventar i Dejbjerg og Sønder Borris kirker (Bølling hrd.).[25] Således har prydbælternes to evangelister nøje tilsvarende sidestykker på den langt større altertavle i Sdr. Borris.[26]

1700 var altertavlen 'meget slidt på stafferingen'.[15] 1765 noterede pastor Bering, at tavlen da bar våben for Siegfrid v. Rindscheid, ejer af Herningsholm.[27] Et maleri af Nedtagelsen fra Korset blev 1846 erstattet med det nuværende, ligesom altertavlen blev malet.[18] 1862 kaldes skæringerne 'lidt simpelt udskåret billedværk', ligesom tavlen nævnes som 'malet og forgyldt'. Efter en opmaling 1882 må den have stået som på fotografiet fra før kirkens nedrivning (fig. 10).

**Altersølvet* (fig. 13), fra 1711, kom 1975 til Hedeagerkirken og er behandlet derunder (s. 460). Altersættet er ifølge indskrift skænket af Herningsholms ejer, Peder Tøgersen Lassen og hustru Anne, og er udført af guldsmed Poul Ottosen Kjærulff i Ringkøbing. Sættet, der nævnes 1765 som en 'sølvkalk og disk',[23] tjente efter kirkens nedlæggelse 1887 i Herning kirke frem til 1975. †*Altersølv.* 1645 havde fjenderne borttaget altersølvet, hvorfor man anskaffede ny kalk og disk af tin i Viborg. Tinsættet nævnes 1650, 1655[3] og endnu 1700.[15]

En †*alterkande* af porcelæn anskaffedes 1845.[18] 1862 beskrives kanden som sort med forgyldt kors (jfr. fig. 10), mens †*oblatæsken* kaldes en 'brødæske af blik, sortmalet, med et sølvkors oven på låget.[16]

**Alterstager,* 1589,[3] siden 1889 brugt i Herning kirke og beskrevet derunder (s. 436 med fig. 7). 1650 nævnte inventariet dem som 'et par messing lysestager',[3] mens de 1700 kaldtes gamle (jfr. også fig. 10).[15]

†*Alterbøger.* 1655 nævner inventariet et gammelt graduale og en ny alterbog.[3] 1700 leveredes en ny salmebog,[28] og 1862 anføres en bibel og to salmebøger.[16] En lille †*bogstol* på alteret nævnes 1593.[3]

†*Messehagler.* 1590 anskaffedes en ny hagel med stukne (broderede) billeder, og 1621 betaltes for 13½ alen lærred til en ny messehagel, vel

Fig. 12. Evangelisten Lukas, detalje af *altertavle 1610 (s. 476). HW fot. 1999. - *Der Evangelist Lukas, Ausschnitt aus dem *Altarbild 1610.*

Fig. 13. *Altersølv, 1711, udført af Poul Ottosen Kjærulff, Ringkøbing, skænket af Peder og Anne Lassen til Herningsholm. Nu i Hedeagerkirken (s. 460, 477). HW fot. 1999. - *Altarsilber, 1711, ausgeführt von Poul Ottosen Kjærulff, Ringkøbing, Schenkung von Peder und Anne Lassen zu Herningsholm.*

den, der blev borttaget af svenskerne 1645. En ny messesærk, udført 1647 med brug af 16 alen lærred, var 1661 også blevet bortrøvet og måtte erstattes med anvendelse af 14 alen lærred, hvortil kom 'tråd og arbejdsløn og sæbe til at vaske den i'.[3] 1700 savnedes hagel,[15] 1765 fandtes både hagel og skjorte,[23] 1811 ansås messeklæderne for ubrugelige,[29] og kirkesynet 1862 anfører en hagel af rødt fløjl med kors af guldtresser bagpå.[16]

†Alterskranker. 1803 var 'sprinkelværket' for alteret godt.[30] 1862 var knæfaldet af brædder, udstoppet og betrukket med læder, mens 'stakittet' var af 'drejede og malede træstykker med små dobbelte døre til oplukkelse'.[16] Samme år nævner kirkesynet en lille *†knæleskammel* til præsten, 'udstoppet og overtrukket med rødt fløjl'.[16]

**Døbefont* (fig. 14), 1610, nu i Herning Museum (inv.nr. 77-1930), ifølge kirkens regnskab udført 1610, da der indkøbtes 'fjæle' til fonten.[3] Den sjældne træfont, udført af egetræ, har form som en kalk, 100 cm høj. Kummen er ottesidet med indsvajning forneden og har i stødene profilribber, der ender som volutter på et ottesidet skaftled. Herunder er foden fornyet som en ottesidet pyramide, svarende til dens gamle form (jfr. fig. 5). Oventil lukkes kummen af en cirkulær dækplade, tvm. 63 cm, i hvis midte der er en cirkulær gennembrydning til et påsømmet, yngre **dåbsfad.* Det er af jernblik, tvm. 33 cm, og kan afdækkes med et **fontelåg* af træ, tvm. 28 cm, der har håndtag i form af en spinkel liste. De gamle dele af fonten har rester af hvidgrå maling.

Samtidig med fonten udførtes åbenbart en *†fontehimmel* til den, idet der 1610 var udgifter til en stållænke til 'vinde' over fonten.[3] Et messingbækken, nævnt i fonten 1655, var formentlig dens oprindelige *†dåbsfad.* 1700 nævnes 'fonten af træ', ligesom dens himmel beskrives som 'et toppet dæksel, hængende over fonten i en jernstang'. Himlen var af »bilthugger arbeyd« og 'vel ved magt'.[15] 1862 betegnedes en *†dåbskande* som 'en vandkande af ler, sort, med gult kors på forsiden'. 1882 maledes fonten,[16] der 1885 stod nordligst i korindgangen (jfr. fig. 5). Efter kirkens nedbrydning lå fonten indtil 1950 på Herning kirkes loft. En restaurering er foretaget på museet.

†Prædikestol, 1593, hovedsagelig kendt fra opmålingerne 1885 (jfr. fig. 5). Heraf fremgår, at prædikestolen da havde fire fag arkadefelter, der flankeredes af hjørnesøjler med prydbælte. Over og under søjlerne blev frise og postament brudt af fremspring, på postamentet retkantede. 1885 stod prædikestolen på en underbygning af mur eller panel i skibets sydøsthjørne og havde en svungen opgang fra koret, formentlig sekundær.

Ved prædikestolens afregning 1593 nævntes poster som vognleje, træ, 'hornlim', snedkerløn, 'svarreværk' (drejerarbejde) og 'overhæng' (lydhimmel), i alt 24 dl. Hertil kom kost og løn i tre dage for to karle, som satte prædikestolen op. 1636 købtes 'en tylt savdeller' til forbedring af 'kirkens himmel', og 1662 betalte man Christen Møller i Kideris Mølle for at 'færdige' prædikestolen.[3] Til dens nymaling 1846 hørte åbenbart fire 'mindre malerier på blikplader forestillende de 4 evangelister', der 1862 sås indsat i malerifelterne. 1862 nævnes også prædikestolens beklædning med rødt silkefløjl (på gesimsen), ligesom stolen sagdes at være udstyret med trætrappe, malet og i øvrigt 'uden videre prydelse'.

En opmaling af prædikestolen blev foretaget 1882.[16]

†*Stolestader.* 1885 rummede kirken 29 stader fra midten af 1800'erne med fyldingsryglæn og glatte gavle, der havde afsluttende trekant (fig. 5). Stoleværket nævnes tidligst 1595, da der indsattes nye 'skamler'. Arbejdet indebar bl.a. to snedkere på kost i 35 dage, vognleje med fem vogne 12 mil frem og tilbage samt endelig pligtarbejde 'af otte personer en dag at rengøre kirken'. 1610, 1626, 1630 og 1631 blev skamlerne forbedrede, 1641 gjaldt det nogle stole på †pulpituret, 1665 herskabsstolene, der efter sædvane må have stået forrest i kirken.[3] 1700 måtte man reparere tre kvindestole, der var 'ganske øde og lå på jorden'; de to fandtes vestligst bag kirkedøren. Herefter betegnedes stolene samme år som 'nogenlunde ved magt', og deres tal blev opgjort til 24.[28] 1803 tales om gode og malede stole,[30] der er blevet udskiftet før 1862. De nye stader nævnes dette år som 15 mandsstole og 14 kvindestole, 'alle med bogpult og rygstød samt fodskamler, men ulukkede (uden låger), alt malet med undtagelse af fodskamlerne' (jfr. fig. 10). På skibets sydvæg var opsat en †*knagerække* til 'mandfolkehatte'.[16]

Fig. 14. *Døbefont af træ, 1610, nu i Herning Museum (s. 479). HW fot. 1998. - **Taufe aus Holz, 1610.*

†*Præste- og skriftestole.* 1) 1593,[3] 1700 omtalt som 'vel ved magt'.[15] 1862 nævnes stolen som lukket med rygbeklædning, stående nord for alteret. Nedtaget 1863.[16] 2) En præstestol, indrettet 1863 bag alteret, der samtidig blev flyttet noget frem.[16] †*Degnestole.* 1) 1593.[3] gennemgribende istandsat 1700, da den måtte skilles ad og samles på ny.[28] 1862 nævnes den stående som pendant til præste- og skriftestolen (†nr. 1) syd for alteret. Fjernet 1863.[16] 2) 1863, indrettet ved prædikestolen, mellem denne og skibets midtgang (jfr. fig. 5).[16]

†*Herskabsstole* for Herningsholm. 1) Formentlig opsat forrest i skibet. Nævnt 1665 som 'hr. statholderens stole' i kirken, der da skulle 'forfærdiges'.[3] Den nævnte indehaver kan have været Gert Rantzau, statholder i hertugdømmerne (†1627), eller overstatholder Christian Rantzau (†1663).

2) 1700-50, en *pulpiturstol* opsat over de forreste stolestader i skibets nordside, måske af Peder Tøgersen Lassen efter hans erhvervelse af patronatsretten til kirken 1710 (1717?, jfr. s. 467, 472). Logen, der havde egen indgang via en muret trappe og dør fra kirkegården (jfr. fig. 1), kendes især fra opmålingerne 1885 (fig. 5). De viser stolen hvilende på to stolper i syd. Dens brystning havde frise og tre fyldingsfag i syd, to i vest, hvortil der ovenover svarede høje åbninger med gardiner, kantet af glatte rammestykker, som bar stolens loft. 1843 påpegede kirkesynet, at Herningsholms stol var løs ved muren, et forhold, der ikke som kirkens øvrige mangler var rettet året efter. Kirkeejeren hævdede, at vedligeholdelsen måtte påhvile stolens daværende brugere, og det hjalp ikke på herskabsstolens tilstand, at kirkeværgerne fik pålæg om at tage sig af den.[18] Endnu 1879 nævnes stolen som 'hverken istandsat eller borttaget'.[16]

En †*kirkekiste,* nævnt 1650,[3] kaldes 1700 ubrugelig; den havde tidligere tjent til messeklædernes opbevaring.[15]

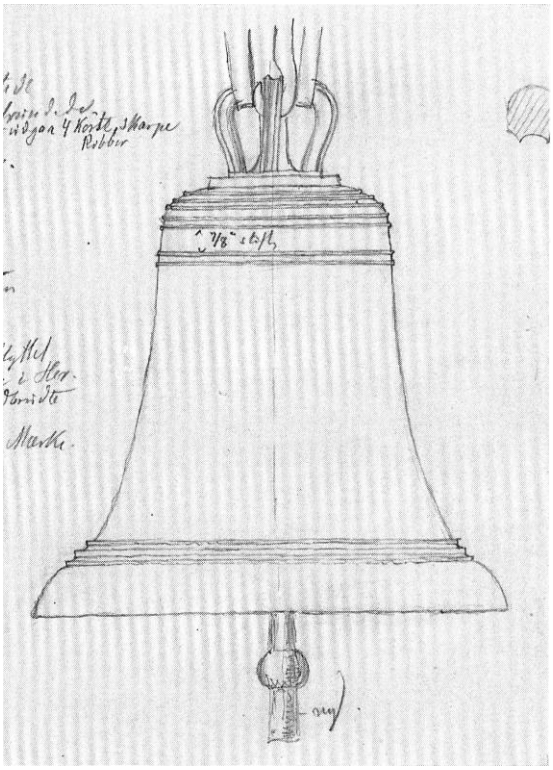

Fig. 15. *Klokke, 1450-1500, nu i Herning Vestre kirkegårds kapel (s. 480, 484). Tegning af F. Uldall 1899. - *Glocke, 1450-1500, hente in der Kapelle des Herninger Westfriedhofs.*

En †*pengeblok* var 1862 stærkt beslået med jern og forsynet med hasper og låse.[16] †*Klingpunge.* 1610 anskaffedes en almissepose,[3] og 1862 nævnes en tavlepung af grønt fløjl med stang.[16]

†*Pengebøsser.* 1862 anføres to fattigkasser af blik, sortmalede og forsynet med låse.[16]

†*Dørfløje.* 1593 anskaffedes en ny jernbunden kirkedør, hvortil bl.a. medgik fire store hængsler, nøgle og lås. Efter svenskekrigen 1657-60 måtte betales for at reparere kirkedøren, som »de Brandenborger« havde brudt ind.[3] Dørene, der 1803 kaldes gode,[30] må være fornyet før 1865, da de nævnes som fyldingsdøre af fyrretræ Gfr. fig. 5).[16]

†*Pulpitur,* 1593, i skibets vestende, især kendt gennem opmålingerne 1885 (fig. 5). Pulpituret hvilede på vægstolper og en affaset stolpe midtfor. Opgangen var i nord langs væggen, og brystningen udgjordes af elleve fag med højrektangulære fyldinger. Regnskabet anfører 1593 til det ny »popeltur« fem bjælker 14 alen lange, fire tylter 'savdeller' og tre stolper til 'ben'. 1641 indsattes nogle nye stole på pulpituret, 1661 måtte dets loft repareres,[3] og 1700 nævner kirkesynet pulpituret, 'med tvende stole og tilhørig trappe', som 'vel ved magt'.[15] 1881 måtte der anbringes fire nye støttebjælker under pulpituret.[16]

†*Salmenummertavler.* 1862 nævnes tre sortmalede trætavler til salmenumre.[16]

†*Kirkeskib,* o. 1870, bygget og skænket af 'en gammel bødker Jensen'; efter kirkens nedbrydning brugt som legetøj for håndværkernes børn.[31]

En †*ligbåre* nævnes i inventariet 1650.[3]

**Klokke* (fig. 15), 1450-1500, nu i kapellet på Vestre kirkegård og beskrevet derunder (s. 484).[32] Kirkens senmiddelalderlige klokke nævnes tidligst 1590, da dens ophæng blev belagt med jern. Atter 1608 betaltes for klokken og klokkeværket 'at færdige', 1610 blev klokken nyophængt, og 1675 måtte akslen fornyes.[3] Klokken hang ved nedtagningen i et klokkeophæng ved korets østgavl (jfr. s. 474).

GRAVMINDER

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 16), o. 1824, over Mads Schou, ejer af gården Holtbjerg i Herning sogn, *20. april 1761 i Aale, †24. juni 1824 på Holtbjerg, og Ane Schou, *29. juni 1768 i Frølund, †21. nov. 1843 i Holtbjerg. De blev forenede i ægteskab 23. sept. 1791 og velsignedes med ti børn, syv sønner og tre døtre, hvoraf fire gik forud i evigheden.

Gravsten af lys kalksten, 235x150 cm, hjørnerne prydes af blomster og bladværk, fladen i øvrigt er udfyldt af en indskrift i fordybet skriveskrift med afsluttende gravvers:

Af Guds Naade var Eders Vandel i Livet
Virksomhed i Gode Gerninger
Ved samme Naade vil eders Exempel
erindres til Fred og Lykke
Død og Grav! O, taler til vort Bryst!
Lærer os at bære Livets Kummer!
Lærer os at blidne sidste Slummer!
Og at vinde hisset Himlens Lyst!

Nu i kirkegårdens sydvesthjørne. Den oprindelige plads var formentlig umiddelbart nord for kirken.[33]

2) O.1863, over »Examinatus Juris« Peter Christian Bertelsen, *13. feb. 1798 i Holstebro, †9. aug. 1863, savnet af den efterlevende hustru Maren Kirstine Nyborg.

Gravsten af lys kalksten, 145x84 cm, kanten ledsaget af hulkel. Stenens flade udfyldes af indskrift i kursiv, navnene dog udhævet med fraktur. Afsluttende gravvers. Stenen ligger på oprindelig plads syd for kirketomten, men har mistet et tilhørende †*gravgitter.*[1S]

3-6) Gården Vesterholms gravsted[18] med to til et *gravgitter* fæstnede mindeplader af støbejern og to støbejernskors:

3) Støbejernskors, o. 1834(?), over Peter Gjedsted Westrup, *19. feb. 1800 i Kideriis Mølle, †12. oct. 1834 på Laulund.[34] Korset, 104x95 cm, har versalskrift samt trekløverender med sommerfugle. Nordligst på gravstedet.

4) Mindeplade, o. 1865, over Truels Gravesen, *27. marts 1795 i Westerholm, †5. sept. 1865 sammesteds. Oval plade, 25x49 cm, med reliefversaler og afsluttende bibelcitat.

Fig. 16. Gravsten, o. 1824, over Mads Schou og hans hustru Ane (s. 480). HW fot. 1998. - *Grabstein, um 1824, für Mads Schou und seine Gattin Ane.*

5) Mindeplade, 1871, over Else Johanne Nielsen, *1. aug. 1834 i Salholt, †3. feb. 1871 i Vesterholm. Den rektangulære plade, 17x28 cm, har reliefversaler med afsluttende mindevers: »De Retfærdiges Siæle / ere i Guds Haand. / Og der skal ingen Pine / røre ved dem. Viisd. 2. C. 1. V.«

6) Støbejernskors (fig. 17), o. 1872, over Karen Jensen, *1835 i Helstrup, †1872 i Brendgaard. Korset, 75x67 cm, har trekløverender, den øvre med bladkrans; indskrift med antikva, på bagsiden kornaks. Sydligst på gravstedet.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ringkøbing amt i almindelighed henvises til s. 54f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 56f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet (Herning kirke). Synsprot. 1862ff.

LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* Herning kirkes rgsk. 1584-1682 (C KRB 178-79).

NM. *Notebøger.* Søren Abildgaard VIII, 78. *Tegninger og opmålinger.* Tegning af jernbogstaver og -tal 1876. Grundplan, opstalter og snit ved C. A. Wiinholt 1885. Tegning af klokke ved F. Uldall 1899.

Litteratur. L. Ch. Th. Frølund, *Herning Sogn og Plads før og nu,* Holstebro 1874, 19-21. - H. P. Hansen, *Herning by,* Herning 1916, nyoptryk 1987, 34f. - G. Bützow-Rhode, »Herning gamle Kirke«, *HaÅrb* 1951, 52-104; genudgivet med supplerende bemærkninger ved C. E. Bundesen, Herning u.å. [1988],

Historisk indledning ved Mogens Kragsig Jensen og Niels Jørgen Poulsen, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg. Tysk oversættelse ved Ines Grothmann. Redaktionen afsluttet 1999.

[1] *DiplDan. 2.* rk.,VIII, nr. 318.
[2] *Oldemoder* 112.
[3] LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* Herning kirkes rgsk. 1584-1682 (C KRB 178-79).
[4] *DaDomme* VII, nr. 857. Jfr. også Axel Steensberg, *Herremændene på Herningsholm,* Herning 1975, 103-43. - Iflg. tingsvidner vedlagt rettertingsdommen 1609 havde Anders Madsen påskedag 1603 prædiket på kirkegården 'ved den øster kirkeende', da to karle var kommet fra Herningsholm og på von Rindscheids vegne havde forbudt ham at holde gudstjeneste. Samme år 3. søndag før Mikkelsdag havde Anders Madsen prædiket 'ved den vester kirkegavl' og døbt

et barn, og fredag før midfaste 1608 havde han måttet prædike og døbe i våbenhuset, fordi han ikke kunne få nøglen til kirken.

[5] *Kronens Skøder* III, 458.

[6] RA. *DaKanc.* A 29. Efterretninger om ejerne af kirker og kirketiender 1726-97.

[7] LAVib. *Hammerum hrd.s skøde- og panteprot.* (B 79, SP 16, fol. 109).

[8] LAVib. *Hammerum hrd.s skøde- og panteprot.* (B 79, SP 16, fol. 634).

[9] LAVib. *Hammerum hrd.s skøde- og panteprot.* (B 79, SP 17, fol. 73).

[10] LAVib. *Ribe bispeark.* Visitatsprot. 1809-30 (C 4.846).

[11] 4 ørter korn af normalt 14 ørter i forpagtningsafgiften på kirketienden.

[12] Von Rindscheid fremførte i sit forsvar under retssagen 1609, at over 500 mennesker var døde i Rind og Herning sogne (jfr. *DaDomme* VII, 26). Dette er muligvis noget overdrevet, da de to sognes befolkning 1801 kun udgjorde hhv. 579 og 345 mennesker.

[13] For en indfølende beskrivelse af den nedlagte, græsklædte kirkegård i begyndelsen af 1900'erne, se: Niels Møgelvang Nielsen, *Den regntunge sky. Et følgeskab med Nis Petersen,* 1951, 56-59.

[14] En ny kirkegård nærmere byen, Assistenskirkegården (nu Vestre kirkegård), blev dog taget i brug allerede 1872. Jfr. s. 483.

Fig. 17. Støbejernskors, o. 1872, over Karen Jensen (s. 481). HW fot. 1998. - *Gusseisernes Kreuz, um 1872, für Karen Jensen.*

[15] LAVib. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1696 (C 4.189).

[16] Synsprot. 1862ff.

[17] Et forslag til genoptagelse af begravelser på kirkegården, udarbejdet af landskabsarkitekt I.P.Junggreen Have, opnåede 1989 ikke myndighedernes godkendelse.

[18] *Bützow-Rhode (1988).*

[19] Iflg. *KalkarOrdb* er ordet briksdør udledt af 'brik' i betydningen mellemvæg, skranke.

[20] Samtidig blev der lagt nyt loft over koret, hvis gulv blev fornyet med 500 'gulvsten'.

[21] Iflg. synsprotokollen 1862 var teglene »almindelige mursten«, altså næppe (middelalderlige) munkesten.

[22] *Frølund 1874.*

[23] LAVib. *Ribe bispeark.* Indb. til biskop Bloch 1766-69 (C 4.773).

[24] Om Christian Rantzau se *Steensberg 1975* (note 4), 181f. hvor glasmaleriet også er afbildet og omtalt med Rantzaus øvrige markeringer i jyske kirker.

[25] Snedkerens identitet gemmer sig måske bag initialerne »MS« på hans stolestader i Stavning kirke (Bølling hrd.), og der kunne i så fald være tale om den Morten snedker fra Ringkøbing, der 1605 udførte (nu forsvundne) stader i Hover kirke (Hind hrd.). Se *Severinsen 1913,* 163. Snedkeren, der ikke mindst er genkendelig på prædikestolshimlenes bevægede basunengle, kendes i Ribe amt fra prædikestolshimlen i Henne, altertavlen i Skast (1620), prædikestolen i Brøndum (1617) og altertavlen i Vester Nebel (1616). Se *DK Ribe* 1257, 1894, 1952, 1980.

[26] I Sønder Borris har tavlen fire storsøjler og således plads til alle fire evangelister. Jfr. også evangelisterne i Dejbjerg og Stavning kirkers prædikestolsfelter og på altertavlen i Snejbjerg.

[27] Note 23. Samme iagttagelse gjordes fa år senere af antikvaren Søren Abildgaard, der aftegnede våbnerne.

[28] LAVib. *Ribe bispeark.* Hardsyssels kirkergsk. samt breve 1474-1725 (C 4.193).

[29] LAVib. *Ribe bispeark.* Indb. Kirke- og præstegårdssyn 1807-11 (C 4.708).

[30] LAVib. *Ribe bispeark.* Indb. Kirke- og præstegårdssyn 1803 (C 4.706).

[31] *Bützow-Rhode* (note 18) oplyser, at skibet hang under loftet 'i de senere år'.

[32] *Bützow-Rhode* (note 18) antager fejlagtigt, at kirkens gamle klokke skulle være blevet omstøbt.

[33] Jfr. *Bützow-Rhode* (note 18), hvor der også findes en fuldstændig afskrift af stenen.

[34] Iflg. oplysning fra Det Lokalhistoriske Arkiv i Herning døde Peder Gjedsted Westrup 12. okt. 1831.